

FALUSI NORBERT

Az Országos Polgári Radikális Párt politikája és szervezete

„Önök kétségkívül kemény feladatnak fogják találni, hogy ebben a kérdésben felvilágossítsák honfitársaikat. De én csak tapsolhatok a kísérletnek, amelyre Önök vállalkoznak, s csak azt kívánhatom, hogy példájukat másutt is kövessék” (Herbert Spencer)

Bevezetés

A dolgozatom témája az Országos Polgári Radikális Párt. A párt történeti és szervezeti sajátosságait mutatom be, mert a történeti szakirodalom (Litván György, Pelle János Jászi Oszkárral foglalkozó művei) nem foglalkozik érdemben annak feltárásával, nem helyez hangsúlyt a Jászi Oszkár által életre hívott szervezet bemutatásának. A polgári radikalizmusról, mint sajátos eszmeiségről számos tanulmányt közöltek már. Jászi életrajzi adatai is ismertek előttünk, de egyszer sem került megvizsgálásra a párt és annak a magyar politikai életben betöltött szerepe. Felmerül a kérdés, a párt megalapítása nélkül Jászi Oszkár miként tudta volna hatékonyan képviselni, terjesztetni és realitássá tenni a radikalizmus elveit. Dolgozatom kiindulópontja a párt megalakulásának kezdő dátuma. Nem tárgyalom az addig elvezető utat, mert arra többek között Litván György munkája alapján betekintést nyerhetünk. Párt-történeti leírásom elsődleges alapforrásául a *Világ* című napilap szolgál, mint a párt nem hivatalos lapja. A rendelkezésre álló anyag pontatlansága miatt kritikusán kell megítélnünk az újságban megjelent híreket, illetve további nehézséget okoz a nagyfokú forráshiány, amely miatt további alapkutatásokat kell végezni. Jászi Oszkár személyes naplója sem ad elegendő információt a vizsgált korszakban a pártra vonatkozóan, mert nem rendszeresen vezette naplóját. Jászi visszaemlékezésében, a Magyar Kálvária – Magyar föltámadás című írásában csak a párton belül az ideológia mentén elkülönülő három csoportról ad leírást. Jászi Oszkár publicisztikai című válogatott brosúra sem foglalkozik a párt történetével.

A pártalakítás a személyek közösséggé alakulásának fontos mozzanata társadalmi és politikai szempontból. A pártszervezet sajátosságain keresztül az adott kor egy közösségének rendszerét ismerhetjük meg, az őket összefogó kohézió tartalmát, az ideológiáját és az emberi célok összefonódását, a közösség és az egyén találkozásának olyan gondolati találkozását, amely saját érdekek eléréseért, közvetítéseért történik. Jászi Oszkár és az Országos Polgári Radikális Párt egyik fő célja a társadalom demokratizálása. Jászi és a köré csoportosulóknak olyan feladatot tűznek ki célul, amely hosszú évtizedek során átívelő, tudatos és fegyelmezett politikát kívánnak meg. A témaválasztás: az Országos Polgári Radikális Párt, mert Jászi Oszkár radikális meggyőződése saját korában olyan merész és bátor, az igazságért és a szabadságért kiálló „tett”, amely mindenkoron legalább erkölcsi értelemben gátat emel minden önkényuralmi megnyilvánulásnak.

Jászi Oszkár (Nagykároly, 1875. márc. 2. – Oberlin, USA, 1957. febr. 13.) a magyarországi polgári radikalizmus vezető alakja és teoretikusa, a Radikális Párt alapítója és elnöke.

Író, politikus, egyetemi tanár, szociológus. Egyetemi tanulmányait Budapesten, majd Franciaországban és Angliában végzi. Jelentékeny publicisztikai tevékenységet fejt ki, amelyben határozottan állást foglal a nagybirtokrendszer, a klerikalizmus és a nemzetiségi elnyomás ellen, az általános választójog és a polgári demokratikus követelések teljesítése mellett. Szoros barátság fűzte Szabó Ervinhez, Ady Endre barátja és népszerűsítője volt.¹

Az Országos Polgári Radikális Párt megalakulása és elvi programja

A türelmetlenség vagy éppen a Károlyival való politikai szövetkezés lehetősége arra bírta Jászit, hogy megvalósítsa régóta halogatott tervét, és megalakítsa az Országos Polgári Radikális Pártot.² Utólag sem érthető pontosan, hogy miért 1914 júniusában szánta rá magát a pártalakításra, a háború közvetlen közelében. Jászi a párt megalakulását bejelentő vezércikket adott közre a Világban: „Tehát itt van. Új, életképes szervezetben, biztos, nagy elvi program alapján, a megriadt klikkfőnökök és mandátumlovagok anatómiája által kísérve, a ragyogó szemű húszévesek szent lelkesedése által koszorúzva: az Országos Polgári Radikális Párt, a negyven év alattiak harcos szervezete, íme, elindult a maga küzdelmes útján [...] mi doktriner párt vagyunk, és az is akarunk maradni. A távolabbi jövő jobban érdekel bennünket, mint a legparázssabb aktuális parlamenti botrány”.³ A párt túlnyomó részben a Társadalomtudományi Társaság neveltjeiből alakult, de újabb körökből és más társadalmi rétegekből is vártak csatlakozókat, a tanítók és a magánalkalmazottak mellett leginkább a közegészségügy munkásaira számítottak, továbbá kisgazdák és nemzetiségi értelmiségiekre.⁴ Az Országos Polgári Radikális Párt programját 1914. június 6-án fogadták el. Magyarország legfőbb orvosolni való problémáit a következőkben látták: az egyéni és a politikai szabadságjog, a gazdasági termelés, a szellemi és az erkölcsi erők elmaradottsága, végül az ország gyarmati függésének a kérdései.⁵ Jászi pártját sem 67-esnek, sem 48-asnak nem tekintette, rövidlátó politikusoknak tartotta azokat, akik nem látták be, hogy a történelmi pártokat akkori formájukban nem lehet fenntartani, hogy azokat a gazdasági és a társadalmi kérdések alapján differenciálni fogják. Fontosnak tartotta, hogy a hibridpártokat olyan alakulatok váltsák fel, amelyek őszinte gazdasági és kultúrtörékvések alapján tömörülnek, többek között ilyennek gondolta a Radikális Pártot.

Jászi tudta, így nem lehet reálpolitikai üzleteket kötni, sőt talán mandátumokat elérni sem.⁶ A világháború a párttevékenységet megakasztotta. A párt egyes helyi szervezetei, elsősorban a fővárosi kerületek tartottak gyűléseket (lásd 1. ábra), de érdemleges cselekvésre képtelenek voltak. 1917. május végén az uralkodó, IV. Károly lemondatta Tiszát, és úgy viselkedett, mint aki komolyan akarja a választójogi reformot. 1917. június 6-án Károlyi Mihály elnökletével, a Szociáldemokrata Párt, a Vázsonyi-féle Demokrata Párt, a Giesswein Sándor vezette Keresztényszocialista Párt és Polgári Radikális Párt részvételével – a politikai és világnézeti különbségek fenntartásával – megalakult a Választójogi Blokk, amely hármas célt tűzött maga elé: általános, egyenlő, titkos választójog; hódítás és hadikárpótlás nélküli béke; állandó békebiztosítás a nemzetközi intézményekkel. A Jászi-féle Radikális Párt nem kerülhetett domináns pozícióba, egyrészt a Blokk periferiáján helyezkedett el, másrészt senki nem kívánta bevonását a kormánypolitikába és Károlyi Mihálytól Jászi Oszkár és pártja ekkor még mindig távol állt.⁷ A belpolitikai kibontakozás iránya és üteme mégis attól függött, hogy mennyire tudnak összefogni a háborúellenes nemzeti erők a szociáldemokratákkal és

a radikális demokratákkal. A Károlyi elnökletével megalakult Választójogi Liga erre nézve nem nyújtott elegendő biztosítékot.⁸

A Radikális Párt Mit akar a Radikális Párt? címmel 1918 márciusában adta közre új programját. Egyértelművé tették, hogy „tömöríteni és szervezni akarja a dolgozó középosztályt oly célból, hogy azt fölszabadítva a történelmi pártok közjogi és sovíniszta ideológiája alól, oly politikára nevelje, amely szerves kapcsolatot teremtsen közte és az ország többi produktív néposztályai, elsősorban a földművelő osztály és a munkásság között”. Végcéllhoz a klasszikus liberalizmus elvein keresztül határozták meg az utat: az egyéni szabadság, az állami mindenhatóság ellen való küzdelem, a munka nélkül való jövedelem kiküszöbölése, a független parasztbirtok önállósága, a dolgozó középosztály erkölcsi és szellemi kultúrájának hasznosítása, az anyagi és a szellemi forgalom teljes szabadsága. A párt meggyőződése az volt, hogy a dolgozó középosztály elválaszthatatlanul összeolvadt az ország produktív erőinek – úgy az anyagiak, mint a szellemiek – fejlesztésével. A párt főkövetelése az 1914-es programhoz képest érdemben nem változott, továbbra is a közszabadságoknak és az egyénjogainak megerősítését, az általános, egyenlő, titkos választójogot, az állam demokratizálását hangsúlyozták.⁹

A párt tevékenysége

A Radikális Párt politikai tevékenységét a Világ c. napilapon keresztül követhetjük nyomon. Napi pontossággal ismerjük a gyűlések idejét, azok helyszíneit, valamennyi helyi pártszervezet megalakulásának dátumát (I, II, III, IV, V, VI. budapesti kerületek és Hatvan, Újpest városok kivételét képeznek, többségük már 1918 előtt megalakult). Ismeretlen azonban, hogy a párt kerületi és a párthoz csatlakozó vidéki szervezetek mekkora tagsággal rendelkeztek. A Világ félmondatokban tesz említést a létszámról, mint pl. a „központi nagygyűlésen több ezer szimpatizáns jelent meg, nagy volt az érdeklődés, zsúfolásig telt a terem, tömeges a csatlakozás”. A Világban továbbá számos publikáció jelent meg, mindenek előtt Jászi Oszkár és Szende Pál tollából. Világossá tették a radikalizmus elveit, meghatározták eszmeiségüket, és viszonyulásukat pl. a bolsevizmushoz és a magántulajdonhoz.

A Világ 1918. április első hetét a választójog döntő hetének nevezte, mint már tudjuk elhamarkodottan, amikor a kormány előtt világos alternatívát állított, miszerint biztosítja a választójogot vagy lemond.¹⁰ Jászi véleménye szerint a királyi elhatározás a választójogi reform mellett, egyfelől megoldás lenne a belpolitikai válság feloldásához, másfelől megintgathatatlanul válna a korona és az egész ország dolgozó népének szövetsége. Jászi a királyi hatalom legfőbb feladatát a szociális munkában látta, ún. szociális királyságot képzelt el, amelynek feltétele a feudalizmus végleges ledöntése. A monarchikus elv népszerűségének ugyanis ez az egyetlen biztosítéka.¹¹ Jászi elképzelése alapján az eddig szavazattal nem rendelkező társadalmi osztályok politikailag a rendszer tényleges tagjaivá válnának és vélhetőleg ez az uralkodót oly mértékben tenné elfogadottá és legitimé a társadalomban, hogy egy esetleges győztes választáson a radikális és a polgári pártokat megbízná kormányalakítással.

Jászi a demokratizált választójogot követően, a társadalmat politikailag „nagykorúvá tenné” és a demokratikus, a szocialista, a polgári és a radikális pártoknak egyúttal mandátumokat szerezne. 1918 tavaszán a választójog reformjáért folytatódó ádáz viták közepette az Országos Polgári Radikális Párt gyűléseit igyekezett rendszerezíteni. Jászi Oszkár hétről

hétre nyilatkozatot tett közzé a Világban, és állást foglalt „harmincpercentes magyar általános választójog helyett a suffrage universal mellett”.¹² A kormány által tárgyalta választójogi törvénytervezet meghíúsulását követően, májusban a Radiális Párt elnöki tanácsa megállapította, hogy a kompromisszumos választójogi törvénytervezet bukása folytán akciószabadságát visszanyerte és programja alapján az általános, titkos községenkénti, a nőkre is kiterjedő szavazati jog teljes kiépítéséért fog küzdeni.

A párt, ezért vidéken is fog gyűléseket tartani a közeljövőben.¹³ A májustól szeptemberig eltelt időszakban a pártról és gyűléseiről mindössze két hír található a Világban. Ez a tény, hogy minek tulajdonítható, csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk, mert ismeretlen Jászi és a pártvezetésének a tagság szervezkedésére irányuló elképzelése. Az egyik tudósítás (május 22.), amely a VI. és a VII. kerületek szervezeteinek közös nyári működését irányozta elő.¹⁴ A másik (május 28.) a Radikális Párt nagyváradi nagygyűléséről számolt be.¹⁵ A gyűlés minden bizonnyal a kormányzat figyelmét is felkeltette. A miniszterelnökség sajtóirodája, ugyanis „Bizalmas értesítés”-ben felkérte a szerkesztőbizottságot, hogy a 48-as és a Függetlenségi Párt által megtartott összejövetelről, valamint az ott elhangzott beszédekről szóló tudósításokat a sajtóbizottságnak előzetesen feltétlenül küldjék meg. Nagyváradon Károlyi és Jászi immár közös függetlenségi-radikális népgyűlésen pecsételte meg elvi alapokon történő összefogásukat.¹⁶ Károlyi Mihály gróf hosszabb beszédet mondott, amelyben hibájaként rőta föl a radikális pártnak, hogy eddig nem volt érzéke a függetlenségi és az önállósági eszmék iránt, és szerinte nagy hiba volna, ha ezeket az elveket a jövőben is elhanyagolná. Az új szociális radikalizmus irányzatának kiindulópontjául ezért a nemzetek függetlensége és az önrendelkezés jogának eszméje szolgál. A nemzeti függetlenség és önállóság gyökere az igazi radikális politikának. A radikálisok nevében Jászi Oszkár kijelentette, hogy radikális politikát függetlenség és önállóság nélkül nem lehet megvalósítani; nem szabad elfeledni, hogy az önálló hadsereg követelése nem éretlen sovinszta jelszó-politika többé. Biztosította Károlyit, hogy a nemzeti jogokért való küzdelemben ott lesznek ezentúl a függetlenségi párt támogatói mellett.¹⁷ A Radikalizmus és függetlenségi gondolat című értekezésében Jászi rámutatott a két eszme belső rokonságára, a tulajdonképpeni lényegazonosságára. A Károlyi-párt radikális programját nem vélte befejezettnek pl. nemzetiségi és egyházpolitikailag, de a szorosan vett magyar demokrácia érdekeinek felkarolását, így a radikális választójogot és a radikális földreformot támogatta. Jászi úgy vélte, hogy a függetlenségi eszme elkorcsosulása a 67-es kiegyezés utáni politikai praxisban mind jobban korrumpálódott és ennek a következménye a kuruckodó jelszó és a címerpolitika is. Ezzel az álfüggetlenségi ideológiával találták magukat szembe a modern demokratikus rétegek. A radikálisok, ezért a kulturális és a gazdasági szempontok kizárólagosságát hangsúlyozták, emiatt viszont nemzetietlenséggel vádolták őket. A helyzet akkor változott meg, amikor a függetlenségi Justh Gyula átlátta, mind a demokráciának, mind a függetlenségi gondolatnak zátonyra jutását, visszatért a liberális és a népies tradíciókhoz, amelyet Jászi szerint immár Károlyi Mihály folytatott tovább.¹⁸ Kifejtette, hogy a radikális és a függetlenségi eszme szövetsége életképesnek bizonyulhatna, ha közös csatasorban egyesítené szociális és nemzeti tartalmát.¹⁹

A Radikális Párt feléledni látszott háború alatti tetszhalálából. Jászi *Mi a radikalizmus?* című röpiratban összefoglalta a párt liberális gyökereit, egyben a klasszikus liberalizmus hiányát, a radikalizmus szocializmushoz való elvi viszonyát (a radikalizmus nem disszidens szocializmus). Elutasította a kommunista szocializmust és vele szemben a liberális szocializmust nevezte meg követendő példának, amely a szociáldemokráciával ellentétben a dolgozó

Április	Május	Jún.-júl. aug.	Szeptember	Október
Gyűlés a VI., VII. ker.-ben.	ORPP gyűlése Nagyváradon.	–	Rendszeres ülések megkezdése a párt központi székházában	<ul style="list-style-type: none"> • V. kerületi radikális pártgyűlés 11-én és 14-én. • ORPP gyűlése a régi képviselőházban. • Megalakult az ORPP aradi és zentai szervezete. • Az ORPP -én keresztül csatlakoztak a Nemzeti Tanácshoz a következő helyekről: Marosvásárhely, Szatmár, Szeged, Pécs, Gyöngyös, Dicsőszentmárton, Szabadka, Máramarossziget, továbbá a Teudloff-Dittrich Gépipar tisztviselőikara (53 fő), a Pesti Gözmalom tisztviselői (13 fő), a Szellemi Tudományok Iskolája (6 fő) és az ország nő-tisztviselők részéről (12fő).

1. ábra. Az Országos Polgári Radikális Párt (ORPP) fővárosi és vidéki pártszervezetei áprilistól október 31-ig

November	December	Január	Febr.	Március
<ul style="list-style-type: none"> • Megalakult az orvosok, a vasutasok, a magántisztviselők, a tanárok - és tanítók, a köztisztviselők, az ügyvédek, a katonák, a főiskolai hallgatók, a kereskedők - és iparosok szakosztálya. • Az V. kerületiek újból kiépítették szervezetüket. • Megalakult a párt helyi szervezete Rákospalotán, Óudán, VIII., IX., XV., XVI. kerületekben, Kőbányán, Lipótvárosban, Józsefvárosban, Vár-Tabán és Krisztinavárosban, Kelenföldön és Lágymányoson. 	<ul style="list-style-type: none"> • ORPP nagygyűlése a régi képviselőházban. • Megalakult a női egyesület. 	ORPP nagygyűlés.	–	Megalakult a magyarországi németek szervezete.

2. ábra. Az Országos Polgári Radikális Párt fővárosi pártszervezetei

November	December	Január	Február	Március
<ul style="list-style-type: none"> • A debreceni radikálisok újjáalakították szervezetüket. • Megalakult az ORPP helyi szervezete Pécsért, Hódmezővásárhelyen, Kaposváron, Szilágysomlyón, Pozsonyban, Tordán, Losoncon, Miskolcon, Szabadkán, Nyitrán, Zentán és Érsekújváron. 	<ul style="list-style-type: none"> • Az ORPP gyűlést tartott Szegeden, Ungváron, Nagykárolyon, Gombon, Sátoraljaújhelyen, Homonnán, Pozsonyban, Egerben, Pécsen. • Megalakult az ORPP helyi szervezete Munkácsra, Nyíregyházán, Hajdúböszörményben, Nagykárolyon, Szegeden, Sopronban, Désen, Kőszegen, Csornán és vidéken, Sárospatakon, Iglón, Déván, Sátoraljaújhelyen, Máramaroson, Győrben, Kisbérben. 	<ul style="list-style-type: none"> • Megalakult az ORPP helyi szervezete Székesfehérváron. 	<ul style="list-style-type: none"> • Megalakult az ORPP helyi szervezete Szatmáron, Kiskunhalason. 	–

3. ábra. Az Országos Polgári Radikális Párt vidéki pártszervezetei

középosztály és a kisparasztság érdekeit hangsúlyozza. A párt és a radikális középosztály feladatát az emberi szabadságjogok hirdetésében és továbbfejlesztésében jelölte meg, „Szabad gondolat [...] szabadföld, szabad nemzetiség, szabad csere: ezek a modern radikalizmus alapvető követelései, amelyekkel a klasszikus liberalizmus hagyományait és törekvéseit újra felveszi” – fejeződik be a röpirat.²⁰

A Világ szeptember 10-i száma a rendszeres pártélet megkezdéséről számolt be arra hivatkozva, hogy a párt központi vezetősége a nyáron nagyszámú belépésekről kapott híreket. A párt legközelebbi elnöki tanácsülésén határoz a pártkongresszus összehívásáról, amelyen a pártszervezet végleges kiépítésének terve és a párt állásfoglalásának precizizálása fog megtörténni - olvasható a napilapban.²¹ Nyilvánvalóvá válik előttünk, hogy a párt strukturáltsága és kiépítettsége viszonylagos. Erős kritikával kell kezelniünk a belépésekről kapott híreket is. Nem tudunk forrásra hivatkozni, amely a tömegesnek mondott csatlakozást alá tudná támasztani. Szeptembertől a kongresszusig eltelt egy hónap alatt, amelyet október 15-ére hirdettek meg²² a Világ egy hírt közölt, amely az aradi radikálisok, a károlyi-pártiak és a szociáldemokraták közös gyűléséről számolt be.²³ A kongresszust a régi képviselőházban tartották meg, ahol egyaránt megjelentek a fővárosi és a vidéki szervezetek küldöttei. Az egybegyűltek névsora és létszáma ismeretlen, jegyzőkönyvről sincs tudomásunk, amely hivatkozással szolgálhatna. Azt tudjuk viszont, hogy a gyűlés elnökévé dr. Krejcsi Rezsőt, dr. Vámbéry Rusztemet, Kőrösy Györgyöt (Kolozsvár) és Lányi Lajost (Mezőtúr) választották meg. A kongresszus három határozatot tett magáévá. Jászi Oszkár kifejtette a párt külpolitikai és belpolitikai céljait. Egy olyan kormány megalakulását követelte, amely az ország valóban demokratikus pártjának és szervezeteinek a bizalmát tudhatja magáénak. Az új kormánynak feladata lenne az ország alkotmányának korszerű átalakítása a szociális igazság szellemében

– folytatta a politikus. Jászi felhívta a figyelmet, hogy „idehaza a legsúlyosabb erkölcsi válság pusztít” és az ország elvesztette presztízsét a művelt népek közvéleménye előtt.

A pártelnök véleménye szerint mindez a magyar oligarchák, a feudalizmus és a bankokrácia szövetségéből eredeztethető, amely a számára kedvező dualista alkotmány kivívása után a magyar újjászületés nagy liberális hagyományát félredobta. Magyarország sorsát attól tette függővé, hogy képes-e megoldani a félévszázada megakadályozott föld föltszabadítását, az általános választójogot, a szabad kereskedelmet és egy becsületes adópolitikát. Szende Pál fejtegette ki a harmadik határozatot, amely a legsürgetőbb belpolitikai és belgazdasági teendőkkel foglalkozott. Benyújtott javaslatát a kongresszus azzal a pótlással fogadta el, hogy a politikai bűntettek miatt elítéltek szabadon bocsátását is követelte. Az egybegyűlteket előtt szólt dr. Krejcsi Rezső, aki az új polgári középosztály kialakulásáról beszélt, Nagy Lajos evangélikus lelkész Gyuróról, aki elfogadta a határozatot lelkészársai nevében. Továbbá dr. Supka Géza, aki a Radikális Pártot nevezte meg az egyetlen olyan pártnak, amely a fejmunkásság – tisztviselők és szabadfoglalkozásúak dolgát – alapelveket tekintve a magáévát tette. Benedek Marcel a nevelőmunkások Országos Szövetségének (húszezer tagot számlált) programját párhuzamba állította a radikálisok programjával, és kijelentette, hogy a radikális eszmék terjedése nem veszélyes a tanárság körében. Kertész Miklós a magántisztviselők nevében szólalt fel. Felszólalt még Bíró Lajos, akinek beszédéből 101 sort törölt a cenzúra és Dr. Turnovszky Sándornak a teljes felszólalását nem közölhette az újság. A kongresszus a párt végrehajtó bizottság és elnöki tanács névsorának a megnevezésével ért véget (lásd I. sz. melléklet).²⁴ Jászi Oszkár élete egyik legnagyobb beszédét tartotta a Világ tudósításából ítélve. Lefestette az ország helyzetét, megjelentette a valódi problémákat és orvoslást is ajánlott, annak az országnak, amelyet a feudalizmus utolsó maradványának tekintett.²⁵

Az októberi kongresszust követően intenzív pártszerveződésnek lehetünk tanúi. Az aradi radikálisok a kongresszust követően három nappal később megalakították hivatalosan is helyi szervezetüket. Nyitóbeszédet dr. Visegrády József, a Radikális Párt titkára tartotta, amelyben a magyar nemzet és a nemzetiségek közötti szolidaritás mellett foglalt állást.²⁶ A Világ két nappal később Radikális szervezkedés címen adta hírül, hogy a nagyváradi Radikális Párt éves nagygyűlését fogja megtartani, ill. hogy vidéken várható (Egerben, Kassán, Sopronban, Szabadkán, Gyöngyösön, Zalaegerszegen, Debrecenben, Kolozsváron, Miskolcon, Ipolyságban és a galgócái kerületben) a párt helyi szervezetének megalakulása.²⁷ Jászi életének és egyúttal a radikális párt egyik legfontosabb és legmozgalmasabb időszaka volt 1918 utolsó harmada. Jászi személyes életének tekintetében a leginkább forrás szegény időszaknak bizonyul. Állandó elfoglaltsága közben szinte nem, vagy egyáltalán nem vezetett naplót, nem írt nagyon leveleket sem, emlékirataiban is átugorja ezeket a heteket. Ekkori tevékenységének bemutatásánál lényegében a sajtóra és egyéb dokumentumokra kell támaszkodni, nélkülözve Jászi reflexióit.²⁸

A radikálisok a Károlyi-kormányban

Október 25-én hivatalosan megalakult a Magyar Nemzeti Tanács, amelynek 12 pontját Jászi Oszkár fogalmazta és Kunfi Zsigmond revideálta. Jászi Oszkár két hónappal később azt mondta róla, hogy tartalmi tekintetben olyan pártok közti kompromisszum volt, amely túlnyomórészt a radikálisok programján állt.²⁹ A Nemzeti Tanács Intéző Bizottságában

a radikálisokat Bíró Lajos, Jászi Oszkár, Purjesz Lajos, Szende Pál képviselték. Gödöllőn közben kormányalakító tárgyalások és kihallgatások folytak.³⁰ Ennek keretében találkozott először Jászi Oszkár az uralkodóval. Az audienciára október 27-én került sor, a tárgyalás témája a nemzetiségi kérdés megoldásának az ügye volt.³¹ Jászi Oszkár később már József főherceggel folytatta a megbeszéléseket, ahol az általános választójog, a földreform, a szociálpolitika és a nemzetiségi egyenjogúsítás ügye került szóba. Új politikus garnitúrát javasolt és Károlyi Mihály kormányalakítására tett javaslatot. Elutasította a koncentrációt a régi pártokkal, mint mondta nem gyűlölködésből, egyszerűen a megtisztulni akaró politika miatt. Jászi arra a kérdésre, hogy a bolsevizmus mennyire van előrehaladott állapotban, úgy nyilatkozott, ha a Korona a forradalom élére állna és a radikális törvényeket békésen megvalósítanák, akkor az elkerülhető lenne. Október utolsó napjaiban a Radikális Párt helyi szervezetei Zentán, Marosvásárhelyen, Gyöngyösön és Dicsőszentmártonban alakultak meg. A Világ a Károlyi-párt, az MSZDP és a Polgári Radikális Párt közös nagygyűléséről adott előzetes hírt Debrecenből, amelyet november 3.-ra hirdettek meg.³²

November 1-jén megalakult a Károlyi-kormány, amelyben a Radikális Pártot Jászi Oszkár nemzetiségi ügyekkel megbízott tárca nélküli miniszter, és Szende Pál pénzügyeket vezető államtitkár képviselte.³³ A másnapi Világ a kormányt bemutató cikkében Jászit, mint eszméinek filozofikus agitátoraként jellemezte, mint sem politikájának néprtribunját. Harcos ember volt, kérlelhetetlenségig kitartó, mélyen művelt elme, aki sohasem utazott a népszerűségre – olvasható a napilapban.³⁴ A kormány erejét a válságos belpolitikai helyzet meghaladni látszott, amellyel az első perctől kezdve szembe kellett nézniük. Jászi és Szende erőteljesen hangsúlyozták, hogy meg kell szervezni a közvéleményt, meg kell teremteni a rendet, ugyanis a fejlődést ez hozza magával, vagy a demokrácia és a szociális igazság gyökerei is kipusztulnak a belpolitikai és a külpolitikai válság következtében.³⁵ A radikális gondolkodású orvosok, vasutasok, magántisztviselők mellett a köztisztviselők szervezték meg elsőként radikális alapokon álló szakcsoportjukat. Az orvosok, a frontról hazaérkező orvosok és orvostanhallgatók helyzetének a megoldását³⁶ közegészségügyi reform szükségességét, az orvosi kamara felállítását követelték. A köztisztviselők szakcsoportja passzív választójogot, olyképpen, hogy a köztisztviselőt képviselői idejére hivatalából szabadságolják. A lelkesedés egy része is felsorakozott a párt mellé, novemberben az esztergomi plébános Keményffy K. Dániel jelentette be csatlakozását a radikálisokhoz.³⁷ A reformokért kiálló radikális nevelők is szakcsoporttá alakultak. Követelései között az egyház és az állam szétválasztása, a közoktatás teljes államosítása, az oktatás anyagának modern természettudományos és szociális világnézet szellemében való teljes megváltoztatása, az oktatói személyzet érdekeinek a törvényhozásban való szakképviselése szerepelt.³⁸ Egyes katonai közösségek is alakítottak csoportot a párton belül, akik a frontról hazatért katonák ügyét képviselték.³⁹ A radikális gondolkodású szakmai csoportokról beszámolókat a Világ kivétel nélkül csak a fővárosiakról közölt. Minden csoport a maga szakmai oldalát elemezte, a tanárok az iskolaügyben, az orvosok a közegészségügyben stb. magyarázták a radikális reformok szükségességének elindítását.

November elején alakult meg Hódmezővásárhelyen Wiks Béla bankigazgató elnökségével a helyi Radikális Párt.⁴⁰ Az V. kerületi és a debreceni radikálisok bejelentették, hogy újból kiépítették szervezetüket a tömeges csatlakozásokra tekintettel. Utóbbi esetben elnökké Martonffy Marcellt választották meg, és egy 30 tagú végrehajtó bizottságot alakítottak. Pécsen november 7-én alakult meg a párt helyi tagsága. Szabadkán dr. Havas Emil

fáradozott a párt megalakításában, aki az értelmiséget akarta megszólítani. A központi vezetőség a még erőteljesebb radikális elvek terjesztésére, a rend és a szervezettség kiépítésé érdekében novembertől a vidéki városokba propaganda bizottságokat küldött országszerte. A bizottságok Fogaras, Kassa, Marosvásárhely, Miskolc, Nagyszeben, Brassó, Pécs, Pozsony, Szombathely, Sátoraljaújhely, Mezőkövesd felé indultak.⁴¹ Az Országos Polgári Radikális Párt november 9-én tartotta következő nagygyűlését a pesti Vigadóban. Szende Pál több ezer érdeklődő előtt foglalta össze a párt programját és a forradalmi vívmányok biztosításait garantáló lépéseket. Az általános választójog megoldásának sürgősségét hangsúlyozta,

további szervezkedésre buzdított és erőteljesebb propagandát hirdetett.⁴² Az országjáró körút nyomán Kaposváron alakult meg a Radikális Párt helyi szervezete. A gyűlésen mintegy hatezren vettek részt, amelyből a Világ tudósítója szerint kétezer fő kisbirtokos és földmunkás volt.⁴³ A Világ néhány nappal később az óbudai,⁴⁴ az érsekújvári,⁴⁵ a VIII. kerületi, a szilágysomlyói, a pozsonyi⁴⁶ szervezet megalakulásáról adott hírt. Erdélyben, Tordán Kemény Gábor és Dénes István elnöklete alatt alakult meg a helyi radikális szervezet.⁴⁷ A Világ november 22-ei száma a Radikális Párt hétvégén tartandó gyűléseiről közölt hírt, ahová a központi vezetőségből hívtak meg szónokokat. A párt ekképpen Miskolcon, Ungváron, Pozsonyban, Szegeден és Nagyváradon tartott gyűléseket. Alakuló ülések napját jelentették be a IX. kerületből, Losoncról,⁴⁸ hírül szolgáltak továbbá a pesti belvárosi radikális kereskedők és iparosok 23-ára meghirdetett nagygyűléséről, a XV. és XVI. kerületek radikálisainak alakuló üléseiről, a nők politikai jogaiért harcoló radikális mozgalom megszervezéséről és az orvosok rendszeressé vált egyik vitaestjéről. Az utóbbi ülésen Kemény Zsigmond kifejtette, hogy a szellemi munkások anyagi érdekei azonosak a testi munkásokéival. A létminimumot tudják csak biztosítani, ezért a szellemi munkások céljai közé tartozik egy olyan társadalom megvalósítása, amelyben a munka, a jövedelem bázisa – szögezte le Kemény.⁴⁹

Egy nappal később Jászi Oszkár a radikális írók és újságírók által rendezett fórumon tartott előadást a radikális gondolat

I. FERENC JÓZSEF

(Bécs, 1830. augusztus 18. –

Bécs, 1916. november 21.)

1848 decemberétől elhunytáig osztrák császár és cseh király, 1867-től (gyakorlatilag 1848-tól) magyar király, Ferenc Károly osztrák főherceg és Zsófia bajor hercegnő gyermeke. 1854-től a magya-

rok körében népszerű Erzsébet királyné férje. 1849-ben a magyar szabadságharc bukása után megtorlásokkal kezdte uralmát. Ám az 1850-es és 1860-as évek külpolitikai kudarcai után kénytelen volt rendezni Magyarországgal való viszonyát és az alkotmányosság ösvényére lépni (1867). Konzervatív gondolkodású, mélyen vallásos katolikus, birodalmi érdekekben gondolkodó politikus

volt, aki uralkodása alatt gyakran kényeszerűlt kompromisszumokra. Nevéhez fűződnek a „boldog békeidők”, s királysága utolsó időszakában magyar alattvalói „ferencjósáknak” becézték. Nyolcvanhat éves korában halt meg, az első világháború közepén. Nem élte meg a Habsburg Birodalom széthullását.

mibenlétéről és annak a szocializmushoz való viszonyáról. A pártelnök nem szedte határozott pontokba a radikalizmus elveit, mert azt állandó fejlődésének gondolta. Elsősorban lélektani tényeken alapszik, mert a radikalizmus fogalmában tiltakozás rejlik minden merev forma ellen. A szocializmus lényege, ahogy Jászi megfogalmazta, „a munka vezető szerepének biztosítása és a munkanélküli jövedelem kiküszöbölése”. A radikalizmus ezt elfogadja, de számtalan más eszközt lát alternatívaként, ellenben a szocializmus, amely az „egyedüli lehetséges” elvén áll. Társadalompolitikailag az új osztályt, a paraszttársadalom jelentette a világháborút követően, amelyet meg kell szervezni, új orientációt kell mutatni számára. A radikalizmus, tehát az osztályfeletti, az igazságszító regulátorának központi szerepét követeli minden vonalon. A szocializmus ezzel ellentétben az osztályharc fontosságát hangsúlyozza kétségbevonhatatlanul. A radikalizmus attitűdje az osztályfelettséget, és az individualizmust hirdeti. A Világ ugyanazon számában dr. Supka Géza a végrehajtó bizottság fővárosi tagja a párt direkt szavazóbázisát egyértelműen a középosztályban határozta meg, mindamelllett, hogy a radikalizmus programját az egész társadalommal meg kell ismertetni. November végén a rákospalotaiak ezerfős gyűlésen, nagy többségük gazdaközönség volt, hivatalosan is csatlakoztak a párthoz. A IX. kerületi radikálisok is megalakították helyi tagságukat, harminctagú végrehajtó bizottságot választottak, az élére Wolf Sándort nevezték ki.⁵⁰ A fővároson kívül Miskolcon, Sopronban alakult meg a párt helyi szervezete, ill. több vidéki város (Pozsony, Marosvásárhely, Pécs, Érd, Munkács, Ungvár, Beregszász, Dés, Gombár és Nagyvárad) radikális közönsége kért a központból előadó politikust a rendezvényeikre.⁵¹ Újabb szervezetek alakultak meg Zentán, Nyitrán, és a radikális főiskolai hallgatók köre is megalakította a maga szervezetét.⁵² Kárpátalján Munkácson bontottak zászlót elsőként a radikálisok, elnökül Hall Gyulát nevezték meg, a párt helyi választmányát negyven nő és negyven férfi közül választották meg. Munkács után Nyíregyházán és Hajdúböszörményben alakult meg a párt helyi szervezete,⁵³ majd a

IV. (BOLDOG) KÁROLY

(Persenbeug, 1887. augusztus 27. –
Madeira szigete, 1922. április 1.)

I. Károly néven osztrák császár, III. Károly néven cseh, IV. Károly néven magyar király. Ottó Ferenc osztrák főherceg és Mária Jozefa szász hercegnő fia. 1911-től Zita bourbon-pármiai hercegnő (1892–1989) férje, akitől nyolc gyermeke született, köztük a páneurópai mozgalomban tevékenykedő Ottó (1912–). 1917-ben – felesége családja révén – kíséreltetett a franciákkal való kapcsolatfelvételre és a háborúból való kilépésre, ám próbálkozásra – német közbelépésre – nem járt sikerrel. A világháborús vereség után 1918. november 13-án lemondott „minden részvételről az államügyek vitelében”. 1921 márciusában és októberében azonban megpróbált visszatérni a magyar trónra. Ebben – az antant hatalmak és a kisantant államok által is elítélt törekvéseben – Horthy Miklós kormányzó megakadályozta. Többek között háborúellenes politikájára és a száműzetésben viselt szegénységére miatt II. János Pál pápa 2004. október 3-án boldoggá avatta.

nagykárolyiak és a pécsek is csatlakoztak a radikálisokhoz, utóbbi húsz tagú választmányt választott.⁵⁴ Ezt követően Szegeden tartottak alakuló ülést, amelynek elnökei Hollós József, Juhász Gyula, Móra Ferenc, Tatarek B. Béla, dr. Thiering Oszkár és Székely Gáborné lettek, ügyvezető elnök dr. Eisner Manót nevezték ki. Megalakult a párt helyi szervezete Sopronban, Kőszegen, spontánul Csorma és vidékén⁵⁵, továbbá Sárospatakon⁵⁶, Iglón⁵⁷, Déván⁵⁸, Sátoraljaújhelyen⁵⁹, Székesfehérváron, Máramarosban⁶⁰ és Kisbéren⁶¹.

Az év végére a kormány és vele együtt a radikálisok mind több támadásnak voltak kitéve, ebben a helyzetben a kormányzati pozíció instabillá változott. Jászi Oszkár már december eleje óta hangoztatta, és a következők miatt meg is írta lemondó levelét Károlyi Mihálynak (miniszterségétől ténylegesen január 11-én vált meg), ti. a törvények lassan készültek el, amelyeket a kormányzati akarat hiányára vezetett vissza, mert a hatalmi apparátus a régi maradt, és semmi jelét nem látta a népies erők szervezésének, egy új demokratikus közvélemény kialakításának.⁶² A kormánypártok kapcsolatát továbbélesítette Károlyi egy félreérthető nyilatkozata egy esetleges fúzióról, amelyet a Radikális Párt mereven elutasított még akkor is, ha progresszív polgári pártokról is volt szó. Jászi legfeljebb a kooperáció szintjén történő együttműködést támogatta. Nem a szocializmus ellen irányult mindez – nyilatkozta, hanem a forradalmi vívmányok megvédésének az érdekében.⁶³ Egyaránt támadások érték Jászi doktriner nemzetiségi politikáját és polgári, ill. szocialista frontjaival kapcsolatos álláspontját.⁶⁴ Mindezért a szabadelvű Pester Lloyd német nyelvű napi lap azzal támadta, hogy cselekvésre kellene elszánnia magát és nem elméletek fejtegetésére, és a pártok differenciálására, hanem azok egyesítésére kellene törekednie.⁶⁵ Az országgyűlési választások kiírásának elhúzódása még inkább gyengítette a kormányerőket. A szociáldemokrata Kunfi Zsigmond átmeneti megoldásként a koalíció fenntartását javasolta azzal a céllal, hogy abban a szociáldemokraták és a radikálisok mellett csak a Károlyival egyetértő baloldali függetlenségek vegyenek részt, ezzel kiszorítva a kormány jobb szárnyát.⁶⁶ A januári lapok már a Radikális Párt kettészakadásáról cikkeztek,⁶⁷ amelyet a vezetőség határozottan visszautasított. Jászi a válság felszámolására eszmei megoldást javasolt, miként a legelősebben megkülönböztette a radikálisok által elképzelt egyéni munka és a köré emelt programot a szocializmustól.⁶⁸ Jászi Oszkár a rohamosan terjedő bolsevizmussal szemben a radikális politikát látta az egyetlen kiútnak. Véleménye szerint a bolsevizmus azoknak az embereknek a kommunizmusa, akik a háború eszközeire esküdtek fel. Ezzel szemben ő az alkotó politikát hangsúlyozta, vagyis a radikalizmust, amely elég bátor szembenézni a jobb és a baloldali terrorral egyaránt.⁶⁹ 1919. január 11-én lemondott a kormány. A Radikális Párt állásfoglalása, amelyet Kernstock Károly terjesztett elő, két veszedelemre hívta fel a figyelmet, a reakcióra, amelyet egy egysegű kormány kivédhet, és az anarchiára, amelyet a bolsevizmus terjeszkedése erősített fel. A Radikális Párt a tényleges hatalom birtokosának az MSZDP-ét jelölte meg. Felhívta továbbá a figyelmet, hogy a progresszív polgárságnak még a látszatát is kerülnie kell, hogy az ő osztályöngzése sodorja bele az országot az anarchia tátongó örvényébe.⁷⁰ A kormány lemondásával együtt távozott Jászi Oszkár a kabinetből.⁷¹ Az új kormány január 18-án lépett hivatalba, amelyben a szociáldemokraták játszották a döntő szerepet. A párt alelnöki tagsága és végrehajtó bizottsága január végén még kiegészült az új megválasztott személyek révén, de mindez csak már csak formai lépésnek minősíthető.⁷²

A radikálisok január végén a régi képviselőházban tartották év eleji nagygyűlésüket. Jászi Oszkár végletes ellentétekről beszélt, amelyek a kultúrát fenyegetik Magyarországon. Szükségesnek tartotta a pacifizmus, az antimilitarizmus megvalósítását, a tudomány érveinek

képviselétét, a feudalizmussal és a kapitalizmussal szembeni harcot. Jászi Oszkár az egyéni kezelés alól túlnőtt magánüzemek szocializálását, azoknak a munkás szövetkezetek kezébe juttatását, és a bankok államosítását javasolta.⁷³ A radikálisok február havától felvilágosító mozgalmat indítottak a forradalmi vívmányok megvédésének érdekében.⁷⁴ Hatvanban, Nagyváradon, Győrben és Miskolcon került sor gyűlésekre,⁷⁵ a helyi szervezetek továbbá rendszerezítették összejöveteleiket és előadássorozatokot rendeztek, ahová rendszerint a központi vezetőségből hívtak meg előadókat.⁷⁶ Nyolc gyűlést rendeztek február első hétvégéjén a fővárosban a párt helyi szervezetei: az I., II., III.; VI., IX.; VII.; VIII. és X. kerületekben.⁷⁷ A radikális szervezetek alakultak februárban Esztergomban⁷⁸, Szatmárban⁷⁹, Kiskunhalason⁸⁰, és márciusban a magyarországi németiség körében.⁸¹ Székesfehérváron március első vasárnapján három gyűlést tartottak. Az elsőt de. 11 órakor rendezték meg, amelyen Supka Géza kifejtette, hogy a radikális politikával fejlesztett demokráciát a nemzetfeletti közület fogja felváltani. A másodikat 15 órakor tartották, amelyen az ellenforradalom letörésére szólítottak fel, és 19 órakor Kázmér Ernő a radikális világnézetet fejtette ki.⁸² A párt központi vezetősége ezekben a napokban tartotta meg értekezletét a vidéki szervezetek állapotáról és felkészültségéről, amelyre a fővároson kívülről huszonhat delegált radikális érkezett. A küldöttek és a pártvezetés úgy gondolta, hogy a szervezkedés előre haladott állapotban van. A Világból nem tudunk több információt, a küldöttek névsora és létszáma egyformán ismeretlen előttünk.

A Radikális Párt a tarthatatlanná vált márciusi hetekben tartotta meg utolsó üléseit, amelyeknek első számú témája az országgyűlési választások voltak. A párt határozottan állást foglalt az újonnan megalakult (ún. választási pártokkal) polgári pártokkal szemben. Szende Pál kijelentette, hogy a Károlyi-párt és a Radikális Párt megerősítésén kellene inkább fáradozni. Az egyetlen járható útnak a Károlyi-párt, a szociáldemokrata párt és az Országos Polgári Radikális Párt kooperációját nevezte meg.⁸³ A Világ A Radikális Párt a választásokon nem állít jelölteteket címmel adta hírül a párt végső döntését.⁸⁴ Egy nappal később pedig a párt végrehajtóbizottsága Jászi Oszkár elnök indítványára kimondta a párt feloszlását. A párt tagjainak figyelmét még felhívta, hogy mindenki a képessége szerint támogassa a proletárdiktatúra kormányát, de határozottan szálljon szembe az olyan törekvésekkel, amely az ország gondolkóó elit részéről szabotázásra irányulna az új rendszerrel szemben.⁸⁵

Az Országos Polgári Radikális Párt szervezeti sajátosságai

Jászi Oszkár a Radikális Párt megalakítását visszaemlékezésében pályájának legnagyobb baklövéseként értékelte, amelynek következménye csupán szocialista „mostohatestvéreik” érzékenykedése és féltékenysége lehetett. Jászi szerint nélkülük nagyobb erővel és tiszasággal lehetett volna hirdetni a radikális elveket és képviselni a legfontosabb reformokat.⁸⁶ A koalícióban elfoglalt kényelmetlen hely szerepe mellett a párt belső egységét további három jól megkülönböztethető eszmei csoport is aprózta. A tulajdonképpeni polgári radikálisok, akik az ipar és a kereskedelem azon elemeiből kerültek ki, akik hajlandók voltak egy antifeudális politikára, főleg egy radikális földreformra hivatkozni, mihelyt a mozgó tőke érdekeinek komolyabb veszélyeztetéséről volt szó. Ez a szárny kispolgári tömegekből állt. A következő szárny a marxista szocialisták, akik olyan intellektuelekből álltak, akik a szociáldemokrata párthoz nem csatlakozhattak, részint a társadalmi állásukból kifolyólag, részint pedig azért, mert szorosan vett polgári elemek erre a feladatra nem akadtak. Egyik legjelesebb képviselő-

jük Szende Pál volt. A harmadik eszmei irányzat a szabad szocialisták, ahová Jászi magát is sorolta. Magukat szocialistáknak tartották ugyan, de a marxista ortodoxia hibáit és tévedéseit felismerték. Világnézetük a szociáldemokráciával szemben helyezkedett el, a szellemi munka alapvető szerepét vitatták a társadalomban, a földkérdésben látták a kapitalista világrend alapvető okát, a szabad kooperációt és decentralizációt hangsúlyozták a marxista etatizmussal szemben, és az osztályharcnak dogmaként hirdetését helytelenítették. Jászi a Radikális Párt jellegét az angol Labour Party ideológiájához és programjához közel állóként határozta meg. Véleménye szerint egy megfelelő politikai és társadalmi helyzetben ennek a pártnak lett volna a feladata a munkásság és a dolgozó polgárság között előkészíteni az ésszerű és igazságos kompromisszumot. Jászi arra a következtetésre jutott, hogy a belső ellentétek következtében a párt nem volt képes kifejezni, sem megfelelő propagandát, sem komoly ellenállást, mikor a polgári érdekek a szocializmussal mind forradalmibb szövetségbe kerültek.⁸⁷

A párt polgári pártként, a polgári értékekért harcoló szervezetként alakult meg parlamenten kívül. Nem fejlődött tömegpárttá⁸⁸, mint pl. a szociáldemokrata párt, egyszerű okból kifolyólag nem rendelkezett akkora tömegbázissal, ill. társadalmi bázissal nem a munkásság határozta meg. A párt nem a választások előtt alakult meg közvetlenül, így ki-mondottan választási párról sem beszélhetünk.⁸⁹ A párt programját, ideológiáját és elveit tudományos társaságokban tömörülve fogalmazta meg. A demokratikus jogokért harcolt, amelyet tudományos elvek alapján megfogalmazott ideológia egészített ki. Ez az ideológia a liberális elveken álló szocializmus volt, tartalmában sajátosan a radikalizmus. Erős ideológiai központúság jellemezte a tagságot, de a párthűség nem volt fontos, mint a tömegpártok esetében, továbbá az osztályérdek sem szerepelt domináns programpontként. Merőben eltért a kor többi pártjától politikai attitűdjét illetően is, ugyanis nem közjogi kérdésekben fejtette ki programját, elhatárolódott a 67-es és 48-es pártoktól. A párt szavazóbázisaként a középosztályt célozta meg (a középosztály meghatározása a sajátos magyar társadalomfejlődésben azonban nehézségekbe ütközik). A párt vezéralakjai közvetítették a radikális eszmeiséget a helyi szervezetek felé. A párt egyetlen hírforrása a Világ című napilap volt, amely nem hivatalos kiadványaként szerepelt. A sajtó meghatározó szerepet játszott a párt kommunikációjában, segítségével váltak ismeretessé a párt által kiadott tudósítások és szellemi vezércikkek. A lapban néhány kivételtől eltekintve Jászi Oszkár és Szende Pál írásai domináltak. Az ideológiai többletet ők ketten jelentették, akik miniszteri széket vállaltak a kormányban. Személyük fontos, összekapcsoló tényező a párttagság és a párt vezetése között.

A háborús évek alatt a radikális eszmeiség politikai intenzitása csekély mértékűnek bizonyult. A párt tömegbázisát meghatározni azért nem tudjuk, mert forrásokból dokumentálható számadatokkal nem rendelkezünk. Megközelítőleg szám szerint tudjuk a megalkult fővárosi és vidéki szervezetek számát, de további kutatások hiányában a párttagság létszáma ismeretlen marad előttünk. A párttagságok többnyire rendszerességgel üléseztek, azok választmányi tagsággal rendelkeztek, elnököt és alelnököt választottak. A megválasztott elnökök a legtöbb esetben ismeretesek, a választmányi tagság képviselői azonban nem. Azt sem tudjuk a forrásokból, hogy a párt rendelkezett-e pontos tagnyilvántartással. A helyi szervezeteken belül szakmai csoportok alakultak, pl. ügyvédek, újságírók, tanárok tanítók, orvosok, katonák stb., de tagjaik létszáma ebben az esetben nem meghatározható. A tömegpártok anyagi finanszírozásának egyik módja az állandó tagdíj és fizetés rendszere, de ez a Radikális Párt esetében ismeretlen, gyaníthatjuk, hogy nem volt, ill. feltételezni tudjuk csupán, hogy a Világból befolyt összeget átirányították a párt kasszájába. A párttagok

fizetésének rendszeréről szintén nem szól feljegyzés, amelyből körülbelül meghatározható lenne a párttagság létszáma. A pártgyűléseket gyakran valamely közintézményben rendezték meg, legtöbb esetben állandó és saját irodahelyiség hiányában. Ezekről az összejövetelekről a Világ csupán nagy érdeklődésről és teltházzról számolt be. Megállapítható az, hogy elsősorban a városok polgárai csatlakoztak a párthoz. Ismeretlen anyagi háttérük következtében nem tudható, hogy a polgárság mely rétegéből valók. Továbbá az is homályos tény, hogy a polgárságon kívül milyen társadalmi osztályok voltak kapcsolatban a radikálisokkal. Az valószínűsíthető, hogy elsősorban a modern polgári középosztály sorakozott fel a párt mellé – ez jellegzetesen a klubpártokra volt jellemző vonás – abból is szemmel láthatóan az értelmiségiek szűk rétege, amelybe nagyszámú zsidó gondolkodó réteg tartozott. A zsidóság jelentős számára pl. a nagyváradi és az egyes fővárosi kerületek társadalmi háttérének ismeretéből következtethetünk. Választási eredményekből sem határozhatjuk meg a pontos szavazóbázist, mivel a párt nem vett részt az áprilisi tanácsválasztásokon. Megfelelő és pontos pártpreferenciát nem határozhatunk meg. Egyes vidéki városok aktívan vállaltak szerepet, pl. Nagyvárad, Arad, azonban sok más helyről nem mondhatjuk el mindezt, például Mezőtúr, Dés vagy Marosvásárhely esetében.

Ez a dolgozat kiindulópontul szolgálhat további kutatásokhoz, mert ebben az esetben meghatároztam, hogy hol alakultak meg a radikálisok helyi szervezetei. Szervezeti sajátosságait illetően, amely klubpártra jellemző jegyeket mutat, a következőkben egy sokkal mélyebb és részletesebb kutatás alapján a helyi szervezetek által esetlegesen fennmaradt dokumentációkat feltárva meghatározhatóvá válna a párt szociológiai háttére is. Ennek megfelelően lehetőség nyílna számadatokkal pontosítani a párttagság létszámát.

GRÓF TISZA ISTVÁN

(Pest, 1861. április 22. –

Budapest, 1918. október 31.)

politikus, az MTA tagja. Politikusként az osztrák–magyar dualista rendszer híve és a „liberális-konzervatív konszenzus” képviselője volt. Kétszer volt Magyarország miniszterelnöke. Először 1903. november 3. és 1905. június 18., másodszor 1913. június 10. és 1917. május 23. között. Első kormányfősége alatt hozták haza (Kassára) II. Rákóczi Ferenc hamvait. A képviselőház elnökeként (1912. május 22. – 1913. június 10.) szigorúan regulázta meg az ellenzéket. 1910-ben megszervezte és választási győzelemre vitte a Nemzeti Munkapártot. 1914-ben ellenezte a Monarchia hadba lépését. Négyyszer kíséreltek meg ellene merényletet. 1918-ban otthonában gyilkolták meg. Így ő az őszirózsás forradalom egyetlen áldozata.

1. SZ. MELLÉKLET

Végrehajtó bizottság:

Elnök: dr. Jászi Oszkár, alelnök: dr. Szende Pál.

Fővárosi tagok: Ady Endre, dr. Benedek Marcel, dr. Bech Salamon, Bíró Lajos, Bölöri György, dr. Blauner Mór, Dániel Arnold, dr. Dénes Lajos, dr. Petre László, dr. Fülöp Zsigmond, dr. Halasi Béla, Illés Marcel, dr. Jakab László, Kernstak Károly, dr. Krejcsi Rezső, dr. Lánczy Jenő, Lukács Jenő, dr. Madzsar József, dr. Parassin József, Pártos Jenő, dr. Pásztor József, Pfeiffer Ignác, dr. Palányi Károly, Purjesz Lajos, dr. Rácz Gyula, dr. Soltesz Adolf, dr. Supka Géza, dr. Székely Imre, Vágó József, dr. Vámbéry Rusztem, Vámos ... Zsigány Zoltán.

Vidéki tagok: dr. Aczél Gyula, ...?, dr. Boros Károly Mezőtúr, dr. Doctor Sándor Pécs, Fejér Gábor Arad, dr. Fejér Miksa Pozsony, Frank Adolf Miskolc, dr. Fried János Nagyvárád, ifj. Fürst Gyula Pécs, dr. Hidró Jenő Vulkán, dr. Garay Kálmán Nyíregyháza, dr. Gráber László Pancsova, Grósz Menyhért Nagyvárád, Halászi Jenő Arad, dr. Hamvas Emil Szabadka, dr. Héber Ede Eperjes, dr. Hollós József Szeged, dr. Jakabi Kálmán Temesvár, Juhász Gyula Szeged, dr. Janovics Jenő Kolozsvár, dr. Klaniczay Sándor Selmecbánya, dr. Kégl János Monor, Ladányi János Mezőgyán, dr. Mártonffy Marcel Debrecen, Móra Ferenc Szeged, dr. Nagy Mihály Nagyvárád, Nagy Lajos Gyuró, Scheibner Róbert Pöstyén, dr. Szalay Jenő Erzsébetfalva, dr. Tanódy Endre Szatmár, dr. Varjassy Lajos Arad, Vas Béla Temesvár, Zima Tibor Arad, dr. Tarnovszky Sándor Marosvásárhely, Lányi Lajos Mezőtúr, dr. Heimler Ede Pécs.

Elnöki tanács:

Fővárosiak: Adorján Dezső, Ágoston Emil, Adler Artúr, dr. Balassa József, Baracs Károly, Szigeti Bartos János, dr. Bossányi Béla, Braun Róbert, dr. Csécsi Imre, Elszász Rezső, Faze-

keas Ármin, dr. Fejes Béla, Fónagy Béla, dr. Friedl Ödön, dr. Gold Simon, Görög László, dr. Grün Béla, dr. György Ernő, dr. Gyulai Noé Hugó, dr. Hajdu Artúr, Halasi Ödön, Havas Géza, Irsai Ervin, dr. Kadosa Marcel, dr. Kádár Gyula, dr. Katona Sándor, Kertész Miklós, Kóris Kálmán, dr. Kóhalmi Béla, dr. Lóránt Jenő, dr. Móra Zoltán, dr. Naményi Ernő, Neugebauer Sándor, Nóti József, dr. Nyári Jenő, dr. kispécsi Perl Gyula, dr. Ráskai Rezső, dr. Rédei József, Révész Oszkár, Rosenthal Herman, dr. Rubin László, dr. Ságody Gyula, Sándor Béla, Schey Ernő, Szalay Károly, Szász Zoltán, dr. Sidó Zoltán, dr. Székely Artúr, Szikra Sándor, dr. Szécsi Egon, Tóth Sándor, dr. Vernes Károly, dr. Villner Ferenc, dr. Virág Gyula, Wolf Sándor.

Vidékiek: Bogdán Ferenc Nyíregyháza, dr. Detre János Szeged, dr. Drógusevits Milán Pancsova, Dancsházy Gusztáv Kassa, Dutka Ákos Nagyvárád, Faragó Ödön Kassa, dr. Farkas Mózes Kolozsvár, dr. Fraenkel Béla Lugos, Feldner Károly Arad, dr. Geleji Dezső Sopron, Illyés Dániel Nagyvárád, dr. Janniczky Ottokár Bazin, dr. Kelemen József Baja, dr. Kerekes Manó Nagyvárád, dr. Kemény Gábor Torda, dr. Kőrössi György Kolozsvár, Kollner Fernec Miskolc, Kovács Ferenc Jászberény, Dr. Kendi Zoltán Kassa, dr. Kende Zsigmond, Nyíregyháza, dr. Klein Miksa Dész, dr. Königsstaedter Ottó Újvidék, dr. Legányi Gyula Debrecen, Lengyel Imre Hajdúszoboszló, Lányi Lajos Mezőtúr, dr. Marberberger Sándor Besztercebánya, Makoviczky Pál Rózsashegy, Mihalkovich Tivadar Győr, Militzer Gyula Eger, dr. Perczel Adolf Nagyvárád, dr. Polgár Lajos Gyöngyös, Rauch Árpád Debrecen, Sárkány Ernő Resiczbánya, dr. Sarkady Lajos Nagyvárád, dr. Schlesinger Nátán Rózsashegy, dr. Svorbán János Dész, Szántó Hugó Vágújhely, dr. Szepessy Miksa Kassa, Schweiger Miksa Szeged, dr. Szampfer Mór Gyöngyös, dr. Vámos Béla Ipolyság, dr. Venetianer Jakab Miskolc, dr. Végh Lajos Nagyberecsk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BAYER JÓZSEF: *A politikatudomány alapjai*. Budapest, 1999, Napvilág Kiadó.
- JÁSZI OSZKÁR: *Magyar Kálvária – Magyar Föltámadás*. Budapest, 1989, Magyar Hírlap Könyvek.
- Jászi Oszkár *publicisztikái*. Válogatás. Szerk.: Litván György és Varga F. János. Budapest, 1982, Magvető Könyvkiadó.
- KÖRÖSÉNYI ANDRÁS: *Pártok és pártrendszerek*. Budapest, 1993, ELTE – Eötvös Kiadó.
- LITVÁN GYÖRGY: *Jászi Oszkár*. Budapest, 2003, Osiris.
- Magyarországi pártprogramok, 1867–1919*. Szerk.: Pölöskei Ferenc, Mérei Gyula. Budapest, 2003, Századvég Kiadó.
- MAX WEBER: *Állam – Politika – Tudomány*. Budapest, 1970, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Magyarország története. 8/1*. Szerk.: Ránki György. Budapest, 1978, Akadémiai Kiadó.
- MÉREI GYULA: *A magyar polgári pártok programjai, 1867–1918*. Budapest, 1971, Akadémiai Kiadó.
- PELLE JÁNOS: *Jászi Oszkár*. Budapest, 2001, XX. Század Intézet.

NAPILAP

- Világ*. (Budapest,) IX – X. évfolyam. 1918. április – 1919. március.
- Népszava*. (Budapest,) 1918. május 29.

KIADVÁNY

A radikalizmus végcélja. Dr. Polányi Károlynak a Szegedi Radikális Párt 1918. évi december hó 1-jén tartott nagygyűlésen elmondott beszéde. Kiadta: Országos Polgári Radikális Párt.

JEGYZETEK

- ¹ <http://www.mek.oszk.hu>
 - ² Litván, 2003. 97–98.
 - ³ Jászi Oszkár *publicisztikái*, 1982. 213.
 - ⁴ Litván, 2003. 98.
 - ⁵ A pártprogram főbb pontjai:
- 1) A közszabadságoknak és az egyén jogainak megerősítése:
 - általános, egyenlő, titkos választójog, a nőkre kiterjedően is; arányos választói körzetek kialakítása,
 - a főrendiház megszüntetése; a közigazgatásban teljes önkormányzat,
 - az igazságügyi politika: a bírók anyagi és erkölcsi függetlenségének biztosítása,
 - a magánjog kiépítése során az erkölcsi és a fokozottabb vagyoni jogi védelem; az állami tisztviselők anyagi helyzetük javítása és erkölcsi függetlenségük biztosítása.
 - 2) A gazdasági élet fellendülése:
 - az egészségügy államosítása,
 - földreform: a hitbizományi különjog megszüntetése, az egyházi javak szekularizációja, a községi birtokok megtartása és lehetőleg annak növelése, a mezőgazdasági oktatás alapos átalakítása stb.,
 - iparfejlesztési politika: támogatni kell a kisipari vállalkozások szövetkezeti alapon való keletkezését stb.,
 - a szociálpolitika terén a szervezkedés és a sztrájkjog feltétlen biztosítása,
 - a vámpolitikában szabadkereskedelem és önálló vámterület felállítása.
 - 3) A szellemi és az erkölcsi erők fellendítése:
 - az oktatásügy államosítása, a nemzetiségi kérdés demokratikus megoldása: anyanyelvű

- kulturális-, közigazgatási- és bíraskodási rendszer kiépítése,
- az állam és egyház szétválasztása,
 - a választási eljárás tisztaságának biztosítása. (Mérei, 1971. 311–319).
- ⁶ Jászi Oszkár publicisztikái, 1982. 213–217.
- ⁷ 1917 novemberében volt első bizalmas beszélgetésük Bernben, ahol Tartós Béke Hágai Ligája nemzetközi kongresszust rendezett. A találkozást mindkét fél emlékezetesnek tartotta, ahol Jászi nemzetiségi elképzelése volt nagy hatással Károlyira, és Jászira pedig Károlyi békerendezésének a terve. Jászi svájci tartózkodása során napló feljegyzésében a következőket írta a békefontosságáról, „Háború idején sem az osztrák nép, sem a német nem akar, nem is tud forradalmat csinálni. A várható demokratikus vívmányok majd csak a békekötés után, fokról fokra valósulhatnak meg [...] egyedül a fiatal császársban lehet reménykedni: ő őszinte liberálisnak látszik [...] Forradalomhoz nemzeti egységre lenne szükség. Ausztria-Magyarország évszázadok óta nem egységes [...] nincs igazi kapcsolat a vezető osztályok és a nép közt.” Befejezésül „főbenjáró fontosságú az orosz forradalom győzelme Európa jövője szempontjából”. Kevésbé bízott a leninisták győzelmében, és problémának tartotta, hogy túlságosan fanatikus teoretikusai a marxizmusnak. Egy évvel később már egész más véleménye lesz az orosz eseményekről (Litván, 2003. 117–119.).
- ⁸ Erre volt példa Jászi 1917. őszi kolozsvári meghívása, hogy tartson előadást A választójog és a nemzetiségi kérdés címmel. Jászinak aggályai voltak, hogy sokat támadott személye nem lesz megnyugtató az erdélyi közvélemény megnyugtatóására és gerjesztőleg hat a sovíniszta eszmeiségre. Jászi nem jelent meg. Elment viszont Nagyváradra a következő év, 1918 májusában, mégpedig Károlyival együtt és nyilvánosan kifejezték kooperációjukat. Uo. 115–120.
- ⁹ Mérei, 1971. 319–321.
- ¹⁰ Világ, 1918. április. 2. 1.
- ¹¹ Világ, 1918. április 14. 1–2.
- ¹² Világ, 1918. április 28. 1–2.
- ¹³ Világ, 1918. május 11. 1–2.
- ¹⁴ Világ, 1918. május 22. 1–2.
- ¹⁵ Világ, 1918. május 28. 1–3.
- ¹⁶ Litván, 2003. 119–120.
- ¹⁷ Népszava, 1918. május 29. 3.
- ¹⁸ Világ, 1918. június 2. 1–2.
- ¹⁹ Világ, 1918. június 6. 3.
- ²⁰ Litván, 2003. 121.
- ²¹ Világ, 1918. szeptember 10. 3.
- ²² Világ, 1918. október 11. 6.
- ²³ Világ, 1918. október 4. 4.
- ²⁴ Világ, 1918. október 15. 7.
- ²⁵ Litván, 2003. 133–134.
- ²⁶ Elnökké Zima Tibor szerkesztőt, társelnökké Bing Hugót, Fejér Gábort, dr. Schütz Henriket, alelnökké ifj. Ozeiler Istvánt, Eiszlinger Györgyöt, Faragó Rezsőt és Kilényi Jánost választották (Világ, 1918. október 18. 7).
- ²⁷ Világ, 1918. október 20. 1.
- ²⁸ Litván, 2003. 134.
- ²⁹ Uo. 136.
- ³⁰ Ránki, 1978. 58–61.
- ³¹ Világ, 1918. október 27. 1.
- ³² Világ, 1918. október 29. 2. 4–5.
- ³³ Litván, 2003. 139.

- 34 Világ, 1918. november 1. 5.
- 35 Világ, 1918. november 3. 4.
- 36 Világ, 1918. november 6. 3.
- 37 Világ, 1918. november 8. 4.
- 38 Világ, 1918. november 9. 6.
- 39 Világ, 1918. november 8. 4.
- 40 Világ, 1918. november 9. 7.
- 41 Világ, 1918. november 7. 4.
- 42 Világ, 1918. november 10. 4.
- 43 Világ, 1918. november 12. 4.
- 44 Világ, 1918. november 14. 4.
- 45 Világ, 1918. november 15. 6.
- 46 Világ, 1918. november 16. 3.
- 47 Világ, 1918. november 21. 4.
- 48 Világ, 1918. november 22. 5.
- 49 Világ, 1918. november 23. 1-2.
- 50 Világ, 1918. november 24. 3.
- 51 Világ, 1918. november 26. 2.
- 52 Világ, 1918. november 27. 3.
- 53 Világ, 1918. december 3. 2.
- 54 Világ, 1918. december 4. 4.
- 55 Világ, 1918. december 5. 7.
- 56 Világ, 1918. december 7. 4-5.
- 57 Világ, 1918. december 8. 6.
- 58 Világ, 1918. december 12. 2.
- 59 Világ, 1918. december 13. 5.
- 60 Világ, 1918. december 14. 3.
- 61 Világ, 1918. december 19. 5.
- 62 Litván, 2003. 152.
- 63 Világ, 1918. december 20. 1-2.
- 64 Litván, 2003. 155.
- 65 Világ, 1918. december 22. 3.
- 66 Legfőképpen Lovászy Márton vallási és közoktatási minisztert, aki a miniszterelnökség várományosa volt ill. Batthyány Tivadart, belügyminisztert (Ránki, 1978. 163.).
- 67 Vámos Jenő kilépett a pártból, aki utóbb a megjelent híreket tudatosan kiszínezettnek minősített. A párt hivatalos magyarázata az volt, hogy minden párttag szabad véleménynyilvánítással bír (Világ, 1919. január 5. 5.).
- 68 A Radikális Párt ti. a szocializmussal szemben továbbra is az egyéni munka eredményétől szerzett tulajdon elvi alapját hirdette, és csak azoknak az üzemeknek kívánta köztulajdonba vételét, melyek méretüknél fogva túlnőttek az egyéni kezdeményezésen a monopolversenyekre vagy kartellszerűségüknél fogva és a termelés társadalomellenes lefokozására vezettek (Világ, 1919. január 5. 5.).
- 69 Világ, 1919. január 7. 5.
- 70 Világ, 1919. január 11. 5.
- 71 Világ, 1919. január 14. 3.
- 72 A párt új kiegészült alelnöki tagságának névsora: Biró Lajos, Madzsar József, Szász Zoltán, Czigány Zoltán. A kiegészült új végrehajtó bizottság névsora: Rárkia Ferenc, Pollacsek Károly, Mátl László, dr. Szabady Ernő, Kartész Ignác, Lóránd Ferenc, Self-Dabis László, Rubin László, Haypál Benő, Mérő Nándor, Kende Zsigmond, Halász Aladár, Sidó Zoltán, Ruttkai-Nedeczky Béla, Welzel Károly, Varga Dezső, Tóth András, Vermes Károly, Péterfi

Tibor, Antal Ernő, Szikra Sándor (Világ, 1919. január 23. 4.).

⁷³ Világ, 1919. január 28. 3.

⁷⁴ Világ, 1919. február 13. 3.

⁷⁵ Világ, 1919. február 10. 2.

⁷⁶ 1919. február 17-ére hirdették meg például a Vámbéry Ruzstem „A radikális világnézet alapjai”, „A liberalizmus és szocializmus elméletének bírálata”; Nyári Jenő „A radikális kultúra programja”; Rényi Artur „Az igazságos jövedelem” című előadásokat (Világ, 1919. február 16. 2).

⁷⁷ Világ, 1919. február 11. 2.

⁷⁸ Világ, 1919. február 28. 3.

⁷⁹ Világ, 1919. február 1. 4.

⁸⁰ Világ, 1919. február 15. 2.

⁸¹ Világ, 1919. március 6. 3.

⁸² Világ, 1919. március 4. 3.

⁸³ Világ, 1919. március 9. 4.

⁸⁴ Világ, 1919. március 20. 1–2

⁸⁵ Világ, 1919. március 25. 5.

⁸⁶ Litván, 2003. 98–99.

⁸⁷ Kálvária, 1989. 37–38.

⁸⁸ A tömegpártok jegyeit lásd: Bayer, 1999. 191. és Körösi, 1993. 75–76.

⁸⁹ Választási pártok jegyeit lásd Max Weber, 1970. 414–415. és Magyarországi pártprogramok, 2003. 5–6.

A KIEGYEZÉS

A kiegyezés tárgyalásai a porosz-osztrák háború hatására (1866) felgyorsultak, és a megállapodás 1867 június 8-ra megszületett, amikor törvénybe iktatták és magyar királlyá koronázták Ferenc Józsefet, aki miniszterelnökké gróf Andrássy Gyulát (Felirati Párt) nevezte ki. A kiegyezés fontosabb pontjai: a miniszterelnököket az uralkodó nevezi ki; a magyar kormány önálló, három kérdéskört kivéve (külgügy, hadügy, pénzügy); a közös külgügy, hadügy és pénzügy intézésére együttes minisztériumokat szerveznek; a hadsereg főparancsnoka a mindenkor uralkodó; a két ország évente közös bizottságot hív össze közös

ügyeik tárgyalására és rendezésére érdekében (egyik évben Bécsben, másik évben Pesten); a kiadásokról kvóta alapján osztoznak (30-70 százalékban), amelynek mértékét tízévente újratárgyalják; a két ország között vám- és kereskedelmi szövetség jön létre; egységes súly- és mértékrendszert vezetnek be; közös fizetőeszköz kerül használatba (korona); a posta- és a távírda-ügyet összehangolják; a magyar-osztrák viszony rendezése után sor került a magyarországi nemzetiségi kérdések rendezésére is; a magyar kormány a horvátokkal is megkötötte a kiegyezést (amely értelmében szabadon működhet a szász és önállóságot kap a horvát báni kormány Horvátország területén).